

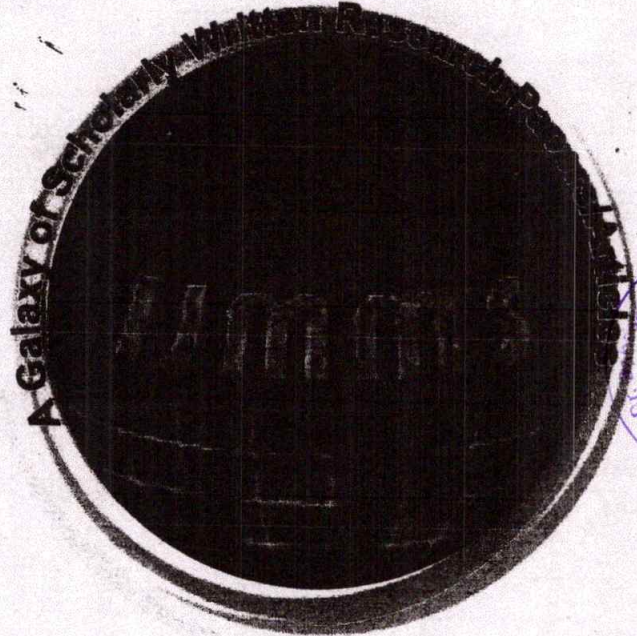
INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIFACETED & MULTILINGUAL STUDIES

UGC Approved Research Journal (Sr. 47674)

Volume V
Issue I

ISSN : 2394-207X (Print)
IMPACT FACTOR : 4.205

January 2018

358

Chief Editor
Dr. V. H. Mane

Executive Editor
Prof. M. P. Shaikh

अनुक्रमणिका

अ.क.	शोधनिबंधाचे नाव	नाव	पान नंबर
1.	वाचन प्रेरणा दिवस ते राष्ट्रीय परिषद	^१ प्रा. विठ्ठल नाईकवाडी ^२ प्रा. वसंत गावडे	1-3
2.	वाचन व समाज. सहसंबंध	प्रा. डॉ. चंद्रकांत भगवंत पोतदार	4-6
3.	मानवी जीवनातील वाचनाचे महत्त्व	प्रा.शिल्पा अश्विनकुमार पाटील	7-10
4.	वाचन संस्कृतीचा विकास	बाळासाहेब शांताराम देविकर	11-13
5.	वाचनसंस्कृतीचा विकास होणे काळाची गरज	प्रा. वर्षा अ. तिडके (शनिवारे)	14-16
6.	वाचन कौशल्य तंत्र आणि प्रकार	डॉ. हनुमंत लक्ष्मण भवारी	17-20
7.	वाचनकौशल्य, तंत्र आणि प्रकार वाचकांमध्ये रुजविण्यासाठी ग्रंथालयाची भूमिका	^१ प्रा. महादेव नागनाथ चव्हाण ^२ प्रा. सुधीर रामचंद्र माळी ^३ प्रा. श्रीमती ज्योती रमेश यादव	21-26
8.	नकाशा वाचनाचे तंत्र व कौशल्य	^१ प्रा. रमेश गोपाळे ^२ डॉ. विलास पाटील	27-32
9.	वाचनसंस्कृती व माहिती तंत्रज्ञान	कुंडलिक विंधू पारधी	33-35
10.	संशोधन कार्यात ग्रंथालयांची बदलती भूमिका	^१ डॉ. एन.एस. गिरी ^२ प्रा. दिपाली रामदास चिंचवडे	36-38
11.	मानवी जीवनातील वाचनाचे महत्त्व	डॉ. लहू दिगंबर वाघमारे	39-41
12.	वाचन संस्कृतीचा विकास	श्रीम. मनिषा प्रकाश वरवडेकर	42-46
13.	ग्रंथालयाची बदलती भूमिका-पुस्तकाच गाव	व्यंकट सूर्यवंशी	47-52
14.	मानवी जीवनातील वाचनाचे महत्त्व	वसंत गावडे	53-57
15.	माहिती तंत्रज्ञानाच्या युगामध्ये ग्रंथालयाची भूमिका	सौ. पाटोळे स्मिता प्रकाश	58-60
16.	मानवी जीवनातील वाचनाचे महत्त्व	प्रा. अमोगसिद्ध चेंडके	61-64
17.	मानवी जीवनातील वाचनाचे महत्त्व	डॉ. शैलेंद्र पंढरीनाथ काळे	65-66
18.	छात्राध्यापकांचा ग्रंथालयाचा वापर वाढवण्यासाठी उपचारात्मक कार्यक्रम व त्याची परिणामकारकता.	संध्या गिरीष यादव	67-72
19.	वाचन संस्कृती वाढीसाठी ग्रंथालयाची भूमिका	डॉ. आर. एच. थोरवे	73-76
20.	कार्ल मार्क्सचे वाचन आणि लेखन	डॉ. घ. ना. पांचाळ	77-78
21.	संशोधनातील साहित्य संदर्भाचा अभ्यास	डॉ. एस. के. ढगे	79-82
22.	वाचन व तरुण: सहसंबंध आणि वास्तव	प्रा. डॉ. प्रकाश सूर्यवंशी	83-84
23.	वाचनकौशल्य व वाचनसंस्कृतीचा विकास	प्रा. डॉ. सुभाष दिनकर आहरे	85-87
24.	वाचन कौशल्य : तंत्र आणि प्रकार	गणेश निवृत्ती चौधरी	88-90
25.	वाचन व समाज सहसंबंध आणि वास्तव	प्रा. डॉ. अर्चना कुदळे	91-93
26.	संशोधनात ग्रंथालयाचे महत्त्व	डॉ. सी. पी. हासे	94-98

वाचनकौशल्य व वाचनसंस्कृतीचा विकास

प्र. डॉ. सुभाष दिनकर आहेर

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महाविद्यालय, औंध, पुणे.

प्रास्ताविकः मानवी जीवनात भाषेचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे. भाषेशिवाय माणूस व्यवहार व विचारांची देवाणघेवाण करू शकत नाही. म्हणूनच समाजातील प्रत्येक व्यक्तीने भाषेचे जतन व संवर्धन केले पाहिजे. भाषिक कौशल्याच्या विकासावरवरच भाषिक कौशल्याचे उपयोजन विद्यार्थ्यांना करता येणे आवश्यक आहे. श्रवण, भाषण, वाचन व लेखन ही भाषेची प्रमुख अशी चार कौशल्ये मानली जातात. प्राथमिक शाळेपासून ते महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांमध्ये श्रवण, भाषण, वाचन व लेखन या कौशल्यांचा विकास होण्याच्या दृष्टीने शिक्षकांनी उपक्रमशील राहिले पाहिजे.

वाचन कौशल्याचे स्वरूप व महत्त्वः श्रवण व वाचन ही ज्ञानग्रहणाची तर भाषण व लेखन ही ज्ञानप्रगटीकरणाची, आत्माविष्काराची कौशल्ये म्हणून ओळखली जातात. या सर्वच कौशल्याकडे दुर्लक्ष होत आहे. भाषेचे जतन व संवर्धन या कौशल्यांच्या विकासातून शक्य आहे. अन्यथा भाषेला दूरावस्था प्राप्त होते. वि. वा. शिरवाडकर म्हणतात "डोक्यावर सोनेरी मुकुट आणि अंगावर फाटके कपडे अशा अवस्थेत ती मंत्रालयाच्या दाराशी उभी आहे." (पहिली जागतिक मराठी परिषद अध्यक्षीय भाषण 12 व 13 ऑगस्ट 1989) त्यांच्या म्हणण्याचा मथितार्थ आपण लक्षात घेतला पाहिजे. त्यांच्या मते स्वभाषेचे ज्ञान हे केवळ भाषाज्ञान नसते; ते माणसाला आपल्या संस्कृतीच्या तळापर्यंत घेऊन जाते. "मराठी भाषा संवर्धनाच्या प्रकियेत प्रथमतः भाषा विषयाची मूलभूत नऊ क्षेत्रे विकसित झाली पाहिजेत." 1. श्रवण 2. भाषण 3. वाचन 4. लेखन 5. आकलन 6. कार्यात्मक व्याकरण 7. स्वयंअध्ययन 8. भाषेचा व्यवहारात उपयोग 9. शब्दसंपत्तीवर प्रभुत्व.

वाचन केल्यामुळे माणूस ज्ञानी होतो. समाजात त्यास एक विद्वान म्हणून मान्यता मिळते. वाचनाचा व्यासंग असलेल्या व्यक्तीचा समाजात नावलौकिक वाढतो. त्या व्यक्तीकडे आदराने पाहिले जाते. खरे पाहता वाचन ही एक मानसिक प्रकिया आहे. मजकुराचे अर्थग्रहण करणे म्हणजे वाचन होय. वाचन हे ज्ञानप्राप्तीचे महत्त्वाचे कौशल्य आहे. वाचनाचे मुख्यतः दोन प्रकार आहेत. मूक वाचन व प्रगटवाचन या दोन्ही वाचनाच्या प्रकारांचे फायदे व काही मर्यादाही आहेत.

ग्रंथ हेच गुरू. ग्रंथ हेच खरे मित्र. जो ग्रंथांच्या संगतीत असतो तो कधीही एकटा नसतो. ग्रंथ वाचनातून दूरदृष्टीचा विकास होतो. ज्ञानात भर पडते. सुसंस्कृत व पारदर्शक अशा मनाची जडणघडणही होते. प्लेटो या विचारवंताने म्हटलेले आहे की, 'उदात्त विचाराने वागणारी चांगली माणसे निर्माण करणे हा शिक्षणाचा खरा उद्देश आहे'. हा उद्देश वाचन कौशल्यातून सफल होऊ शकतो. वाचनाचे महत्त्व अपार आहे. वाचनामुळे आपल्या अनुभवात भर पडते. चिकित्सक वाचनातून व्यासंग वाढीस लागतो. जीवनाकडे बघण्याचे नवनवीन दृष्टिकोन समजतात. अन्य प्रदेशातील लोकजीवन, समाजजीवन, संस्कृती, इतिहास, भूगोल इ. घटकांची माहिती मिळते. माहितीसंग्रह होऊन माणूस बहुश्रुत होतो. ग्रंथांच्या तुलनात्मक व सखोल वाचनाने वक्तृत्वास संदर्भोल प्राप्त होते. वाचनातून स्वतःला तसेच इतरांनाही आनंद देता येऊ शकतो. पुनःपुन्हा केलेल्या वाचनाने स्मरणशक्ती वाढीस लागते. वाचनाचा व्यासंग असलेल्या व्यक्तीस समाजात मान्यता मिळते. तसेच त्या व्यक्तीचे विचार निश्चित व ठाम असतात. आपली संस्कृती, परंपरा एखाद्या व्यक्तीच्या व्यक्तिमत्त्वाची जडणघडण कशी झाली? या सर्वांची माहिती ग्रंथवाचनातून मिळते. वाचकाला नवनवे शब्द, म्हणी, वाक्प्रचार यांची माहिती मिळून भाषाकोश समृद्ध होतो. त्यासाठी मूल्यमापनात्मक आकलनाची गरज आहे. वाचनातून विचार करणे, मनन, चिंतन, प्रकटीकरण इ. प्रकियांना चालना मिळते.

वाचनसंस्कृतीचा विकास वाचन हे नुसतेच कौशल्य न राहता ती एक सवय झाली पाहिजे. त्यातूनच वाचनसंस्कृतीचा विकास होऊ शकतो. ग्रंथ हे जीवनात पथदर्शक व मार्गदर्शकाचीही भूमिका पाग पाडतात. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर 'ग्रंथ हेच गुरू' असे म्हणत. अखंडपणे अठरा-वीस तास वाचन ते करीत असत. वाचनाने माणूस घडतो. ज्ञानाच्या कक्षा वाढतात. आजच्या स्पर्धा युगात तर असे म्हणता येईल "वाचाल तर वाचाल" समर्थ रामदासांनी अतिशय मार्मिक व योग्य शब्दांत म्हटलेले आहे.

"दिसामाजी काहीतरी ते लिहावे
प्रसंगी अखंडित वाचीत जावे."

वर्गल ओळींचा अर्थबोध झाल्यास 'अभ्यासोन प्रगट व्हावे' या उक्तीचे महत्त्व समजेल. परंतु खेदाने म्हणावे लागते की आजच्या विद्यार्थ्यांमध्ये वाचनाची आवड कमी होत आहे. अद्ययावत मोबाईल, आयपॅड, मारखी गॅजेट्स्, फॅमवुक, डॉट्म् अॅप, टिव्टर, मारख्या सोशल मिडियामध्ये आजची तरुणपिढी मग्न झालेली आहे. वि. का. गजवाडे यांच्या मते 'ग्रंथ वाचनाने माणूस खूप विचार करू लागतो. विचारांचा खल झाल्यावर आचार वनतात व नंतर समाजाचे पाऊल पुढे पडते'. जवावदागिने लेखन करणे हे जितके महत्त्वाचे आहे तितकेच महिष्णुतेने वाचणे हे वाचकाने महत्त्वाचे मानले पाहिजे. जागतिकीकरणाच्या गेट्यामुळे आणि तंत्रज्ञानाच्या स्फोटामुळे वाचन संस्कृती हरवत चाललेली आहे. गो. ग. आगरकर यांच्या मते "माहिती व कर्मणूक हे वाचनाचे हेतू आहेत. पुस्तके हे मित्र आहेत. वाईट मित्रांप्रमाणेच वाईट पुस्तकांचाही महवाम टाळावा. चांगल्या वाचनातून मुसंस्कृत व्यक्तिमत्त्व ओकोगास येते." आगरकरांच्या म्हणण्याचा अर्थ एवढाच की वाचकाजवळ वाचनदृष्टी हवी. कारण ग्रंथ हे निगशेच्या गर्तेत सापडलेल्या व्यक्तीला प्रेरणा देऊ शकतात, मार्गदर्शन करू शकतात. वाचन हा संस्कृतीचा एक भाग आहे. म्हणूनच वाचनसंस्कृतीच्या संवर्धनासाठी सर्वांनी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. 'रे ब्रॅडबरी' या विचारवंताने म्हटले आहे की, "You don't have to burn books to destroy a culture, just get people to stop reading them."³ वाचन हे केवळ मनोरंजनासाठी किंवा कर्मणुकीसाठी असू नये. तेवढाच मर्यादित उद्देश न ठेवता ज्ञानप्राप्ती हा खरा वाचनाचा मूळ उद्देश आहे. माणूस ज्या क्षेत्रात काम करतो. त्या क्षेत्रात जर त्याला यशस्वी व्हायचे असेल तर त्या क्षेत्रातील नवनवे ज्ञान, माहिती व अद्ययावत कौशल्ये त्याने प्राप्त केली पाहिजे.

अ. वाचनसंस्कृतीच्या विकासासाठी काही उपकम :

विद्यार्थ्यांमध्ये वाचनाची आवड निर्माण व्हावी, वाचनाचे महत्त्व त्याम समजावे यामाठी शालेय तसेच महाविद्यालयीन स्तरावर म रावविणे आवश्यक आहे.

1. विद्यार्थ्यांना वर्तमानपत्रे, मासिके वाचनाची आवड निर्माण करवी. त्यातील महत्त्वाच्या नोंदी करण्यास सांगावे. महत्त्वाच्या घटनांवर विद्यार्थ्यांना आपले मत व्यक्त करावयास सांगावे.
2. 'मला आवडलेले पुस्तक' या उपकमांतर्गत विद्यार्थ्यांम त्याच्या आवडीचे पुस्तक वाचल्यानंतर त्या विषयावर वर्गात बोलण्यामाठी संधी द्यावी, प्रेरणा द्यावी. जेणेकरून अशा विद्यार्थ्यांमध्ये सूक्ष्मवाचन करणे, त्याच्या नोंदी करणे, टिपणे काढणे, चिंतन करणे, भाषण करणे आदी कौशल्याचा विकास होईल.
3. महाविद्यालयातील, शाळेतील विविध उपकमांना विद्यार्थ्यांना उपस्थित राहण्यासाठी प्रेरित करावे. वक्त्यांची भाषणे ऐकून ज्ञानात भर पडेल. संदर्भग्रंथाचे वाचन करण्याची प्रेरणा मिळेल.
4. विद्यार्थ्यांना ग्रंथालयात घेऊन गेले पाहिजे. यामाठी 'ग्रंथालय भेट' उपकम आयोजित करावा. विद्यार्थ्यांना पुस्तके हाताळू द्यावी. त्यांच्या आवडीने पुस्तकांची निवड करू द्यावी.
5. वाचनपेटी उपकम: विद्यार्थ्यांमध्ये वाचनाची आवड विकसित व्हावी यामाठी विविध विषयावरील पुस्तके, कथा, कादंबरी, नाटके, चरित्रे, आत्मचरित्रे यांचा संग्रह असलेली वाचनपेटी वर्गात आणावी. ताम दोन ताम विद्यार्थ्यांना पुस्तके वाचून घ्यावी. वाचलेल्या पुस्तकावर चर्चा घडवून आणावी किंवा मुलांना आपली मने व्यक्त करण्यामाठी सांगावीत.
6. वाचन हे सूक्ष्मपणे करावे. शब्दांचा अर्थ, शुध्दलेखनाचे नियम आदी लक्षात घेऊन वाचन करावे. अशी सूचना विद्यार्थ्यांना देऊन समानार्थी शब्द, म्हणी, वाक्यप्रचार यांचेही वर्गात वाचन करून शिक्षकांनी सोदाहरण तो भाग समजावून द्यावा. शब्दकोडी हा मुध्दा एक वाचनवृध्धीमाठी महत्त्वाचा उपकम ठरू शकतो.
7. परिसरातील वाचनालय, ग्रंथालये यांना नियमितपणे विद्यार्थ्यांनी भेटी द्याव्यात. सभामद व्हावे. वाचन करावे.
8. विद्यार्थ्यांमाठी वक्तृत्व, निबंध आदी स्पर्धांचे आयोजन करावे. स्पर्धेची तयारी म्हणून विद्यार्थी वाचन करतात.
9. तरुणांमध्ये वाचनप्रवृत्ती-वाचनसंस्कृती रूजविण्यामाठी आठवडयातून एक दिवस नो गॅजेट डे पाळावा. म्हणजे त्यादिवशी मोबाईल व इतर तंत्रज्ञानाच्या साधनांपासून दूर राहून पुस्तकाच्या मान्निध्यात राहून वाचन करावे.
10. नजरेने वाचनावगेवगच वेगाने वाचन करण्याचे कौशल्य विद्यार्थ्यांमध्ये विकसित करावे. त्यामाठी शिक्षकांनी, पालकांनी सराव करून घ्यावा.
11. जनवाचन उत्सव, ग्रंथमेळा, ग्रंथयात्रा, ग्रंथप्रदर्शने यामारखे उत्सव गावागावात लोकांना एकत्र करून पुस्तकांचे वाचन करावे. त्यावर चर्चा घडवून आणाव्यात. वाचन ही लोकचळवळ झाली पाहिजे. महात्मा फुले यांनी 'शेतक-याचा आसूड' हस्तलिखित लोकांना वाचून दाखविल्यानंतर पुस्तक तयार केले.

12. वाचन हे नुसतेच वाचन न राहता ते अर्थपूर्ण वाचन, चिकित्सक वाचन, सर्जनशील वाचन झाले पाहिजे . त्यातून विद्यार्थ्यांमध्ये भाषण व लेखन कौशल्याचा विकास होईल .
 13. वाचकांनी ग्रंथ खरेदी करावेत . यासाठी पुस्तकांच्या किमतीही माफक असाव्यात . सामान्य वाचकही ग्रंथ खरेदी करू शकेल अशा किमती असाव्यात .
 14. वाचनसंस्कृती समाजात रूजविण्यासाठी शासनानेही विविध उपक्रम राबवावेत . उदा . गाव तेथे वाचनालय, गाव तेथे ग्रंथालय, विविध स्पर्धांचे आयोजन, वाचन प्रेरणा दिनाच्या निमित्ताने कथावाचन, काव्यवाचन, निबंधलेखन आदी उपक्रमांचे आयोजन करणे . महागुप्ट शमनातर्फे माजी राष्ट्रपती भारतरत्न डॉ . अब्दुल कलाम यांचा 15 ऑक्टोबर हा जन्मदिन वाचन प्रेरणा दिन म्हणून साजरा केला जातो .
- शमारोपः विद्यार्थ्यांमध्ये वाचनकौशल्य व वाचनसंस्कृतीचा विकास करण्यासाठी विविध उपक्रमांचे आयोजन केले पाहिजे . डॉ . अब्दुल कलाम म्हणतात की पुस्तकांच्या सहवासात मला नेहमीच ज्ञानावरोवर आनंदही मिळाला . माझ्या घरात सुमारे पन्नास हजार पुस्तकांचे संग्रहालय आहे . वाचनाचे महत्त्व महात्मा फुले यांनीही सांगितलेले आहे . व्यक्तिमत्त्व घडविणारे व समृद्ध करणारे वाचनासारखे दुसरे साधन नाही . पुस्तक वाचनाने आपणास प्रेरणा मिळते .

संदर्भ

1. वि . वा . शिरवाडकर यांचे अध्यक्षीय भाषण, 1 ली जागतिक मराठी परिषद, 12 व 13 ऑगस्ट 1989 .
2. डॉ . रोहिणी तुकडेव, डॉ . प्रदीप कर्णिक, भाषिक विनिमय: तत्त्व आणि व्यवहार, पुनर्मुद्रण, मुक्त विद्यापीठ प्रकाशन, नाशिक, 2004, पृ . 2 .
3. संपा . विजय नाहटी, लोकराज्य वाचन विशेषांक, वाचन: एक अमृतानुभव, जून - जुलै 2011, पृ . 6 .